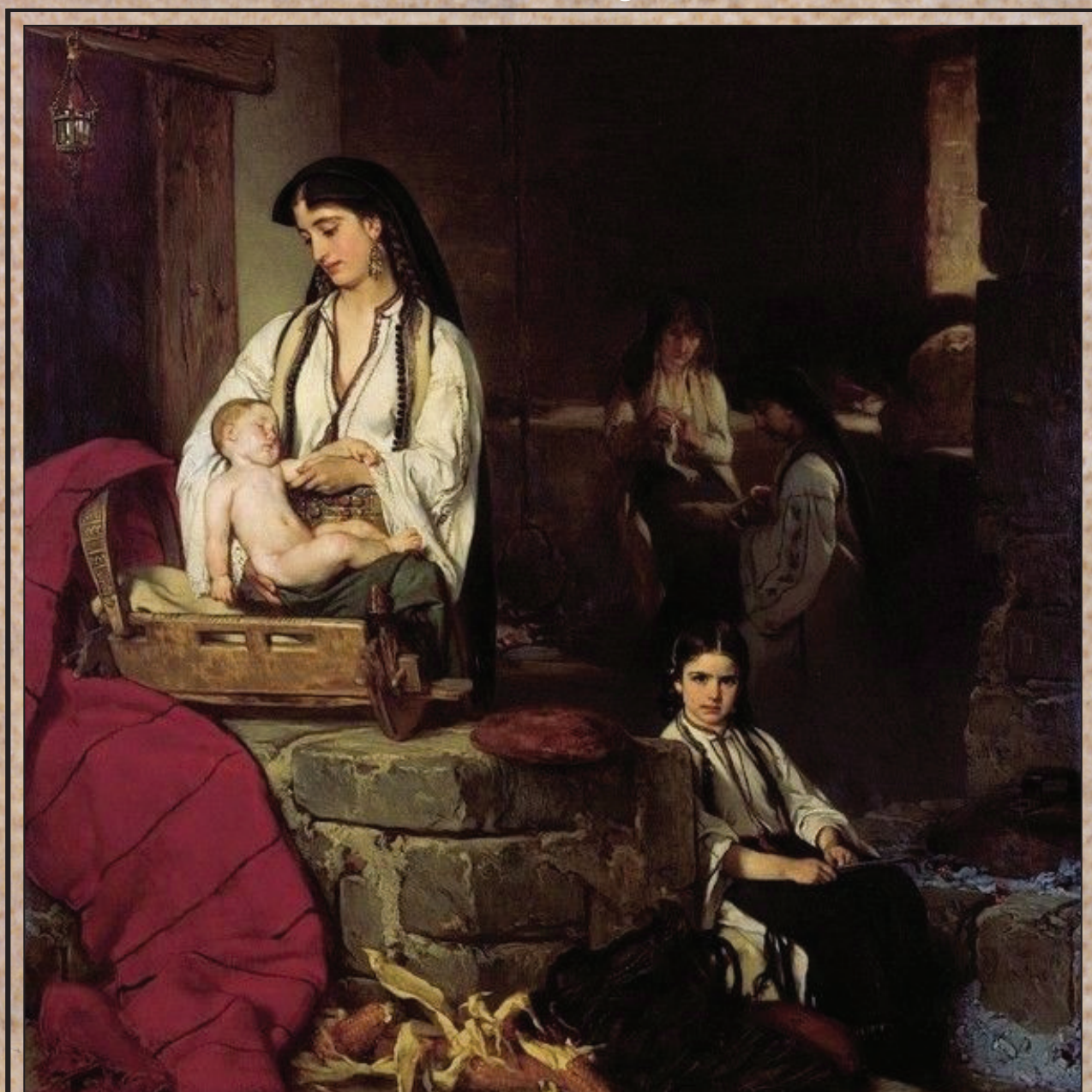

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 30, 2020, 1

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 30, 2020, 1

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 30, leto 2020, številka 1

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlovič (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povol (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Urednika/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 3. 2020.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a* Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website http://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Jožica Čeh Steger: Ljudska pesem *Lepa Vida* v kontekstu sredozemskih sorodnic in ljudskih pesmi o Kraljeviču Marku 1
Ballata popolare 'Bella Vida' nel contesto delle parenti mediterranee e canzoni popolari su Principe Marko
The Folk Song 'Fair Vida' in the Context of its Mediterranean Relatives and the Folk Songs about Prince Marko

Michelle Gaspaille & Simon Zupan: Interpreting and Translating Shakespeare's Heraldic Terminology: 1 Henry IV and 2 Henry VI in Slovene 13
Interpretazione e traduzione della terminologia eraldica di Shakespeare: 1 Henry IV e 2 Henry VI nella lingua slovena
Tolmačenje in prevajanje Shakespearove heraldične terminologije: 1 Henrik IV in 2 Henrik VI v slovenščini

Janko Trupej: Ideological Influences on the Reception of Karl May in Slovenia 35
Influenze ideologiche sulla ricezione di Karl May in Slovenia
Ideološki vplivi na recepcijo Karla Maya v Sloveniji

Maruša Mugerli Lavrenčič: Trieste as Literary Space: The City and its Surroundings in Works by Anna Hilaria Von Eckhel (Zwischen Wellen und Steinen), Marica Nadlišek (Na obali), and Scipio Slataper (Il mio Carso) 51
Trieste come luogo letterario: la città e il suo entroterra nelle opere di Anna Hilaria von Eckhel (Zwischen Wellen und Steinen), Marica Nadlišek (Na obali) e Scipio Slataper (Il mio Carso)
Trst kot literarni prostor: mesto in njegovo zaledje v delih Anne Hilarie von Eckhel (Zwischen Wellen und Steinen), Marice Nadlišek (Na obali) in Scipia Slataperja (Il mio Carso)

Jelena Mrkač: Reconstructing Culture through Linguistically Coded Gender Stereotypes – the Case of Petar II Petrović Njegoš Phraseology 65
Ricostruendo la cultura attraverso stereotipi di genere linguisticamente codificati – il caso della fraseologia di Petar II Petrović Njegoš
Rekonstrukcija kulture skozi jezikovno kodirane spolne stereotipe – primer frazeologije Petra II. Petrovića Njegoša

Andriela Vitić – Četković, Ivona Jovanović & Jasna Potočnik Topler: Literary Tourism: the Role of Russian 19th Century Travel Literature in the Positioning of the Smallest European Royal Capital – Cetinje 81
Turismo letterario: il ruolo della letteratura di viaggio Russa del secolo XIX nel posizionamento della più piccola capitale reale Europea – Cettigne
Literarni turizem: vloga ruske potopisne književnosti 19. stoletja v umeščanju najmanjše evropske kraljeve prestolnice – Cetinje

Giancarlo Bagnod, Gianmarco Chenal, Alessandro Corsi, Marilisa Letey & Simonetta Mazzarino: The "Pergola Valdostana" and Heroic Viticulture in Aosta Valley (Italy): A Case Study on a Traditional Wine-Growing System 99
La pergola Valdostana e la viticoltura eroica in Valle d'Aosta (Italia): caso di studio relativo a un sistema tradizionale di allevamento della vite
Pergola Valdostana in herojsko vinogradništvo v dolini Aoste (Italija): študija primera o tradicionalnem sistemu gojenja vinske trte

Jure Vuga: Poskus rekonstrukcije »ciborija Svetega Nazarija« v srednjeveški stolnici Marijinega vnebovzetja v Kopru 113 <i>An attempt of Reconstruction of the Ciborium of Saint Nazarius in the Medieval Cathedral of the Assumption in Koper Tentativo di ricostruzione del »ciborio di San Nazzario« nel duomo medievale dell'assunta di Capodistria</i>		POLEMIKA / POLEMICA / POLEMIC	
		Opazke k članku Boža Repeta "Vloga Milana Kučana v slovenski zunanji politiki" (Dimitrij Rupel) 167	
		OCENE / RECENSIONI / REVIEWS	
		<i>Alenka Divjak:</i> Sustainable Tourism between Esperanto and English (Jasna Potočnik Topler) 169	
		<i>Vili Ravnjak</i> (ur.): 100 let Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru: drama, opera, balet (Franc Križnar) 170	
		<i>Duška Žitko:</i> El Tartini in piassa / Tartini na trgu (Franc Križnar) 172	
		<i>Ivo Goldstein:</i> Jasenovac (Federico Tenca Montini) 173	
Aleš Gabrič: Gradin med pripadnostjo Sloveniji in Hrvaški 147 <i>Gradena: contesa tra Slovenia e Croazia Gradin between Slovenia and Croatia</i>		Kazalo k slikam na ovitku 176 <i>Indice delle foto di copertina</i> 176 <i>Index to images on the cover</i> 176	

VZGOJA ZA STARŠEVSTVO NA SLOVENSKEM V OBDOBJU 1945–1955

Maja VEHAR

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: maja.vehar@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek na podlagi analize različnega arhivskega gradiva obravnava vzgojo za starševstvo na Slovenskem, ki je bila od konca druge svetovne vojne do sredine 50. let 20. stoletja namenjena predvsem ženskam – kot priprava na materinstvo – in je bila del socialističnega koncepta zdravstvenega varstva matere in otroka. Slednji je namreč v povojnih razmerah, ko je bila umrljivost dojenčkov visoka, velik poudarek namenjal preventivi. Posledično se je zdravstvena vzgoja žensk odvijala v različnih zdravstvenih in prosvetnih ustanovah, pomemben delež pa so prispevale tudi organizacije, predvsem Rdeči križ Slovenije in Antifašistična fronta žensk Slovenije.

Ključne besede: zdravstvena vzgoja, spolna vzgoja, materinstvo, Slovenija, Jugoslavija, Rdeči križ Slovenije, Antifašistična fronta žensk Slovenije

L'EDUCAZIONE ALLA GENITORIALITÀ IN SLOVENIA NEL PERIODO 1945–1955

SINTESI

L'articolo, basandosi sull'analisi di diverso materiale d'archivio, prende in esame l'educazione alla genitorialità in Slovenia che, dalla fine della Seconda guerra mondiale alla metà degli anni '50 del XX secolo, era rivolta principalmente alle donne – come preparazione alla maternità – e faceva parte del concetto socialista di assistenza sanitaria alla madre e al bambino. Quest'ultima, infatti, poneva grande attenzione alla prevenzione data la situazione del dopoguerra in cui il tasso di mortalità infantile era elevato. Di conseguenza, l'educazione alla salute delle donne si svolgeva in varie istituzioni sanitarie ed educative, con un ruolo importante svolto anche dalle associazioni, in particolare dalla Croce Rossa della Slovenia e dal Fronte femminile antifascista della Slovenia.

Parole chiave: educazione alla salute, educazione sessuale, maternità, Slovenia, Jugoslavia, Croce Rossa della Slovenia, Fronte femminile antifascista della Slovenia

UVOD

Raziskovanje vzgoje za starševstvo – in znotraj nje spolne vzgoje – nam ponuja vpogled v družbene konstrukte normalne spolnosti ter oblikovanje spolnih identitet in vlog. Raziskovanje zgodovine spolnosti je prelomnico doživelo v sredini 70. let z Michelom Foucaultom (Foucault, 2010). Sprva so bile v ospredju, kot navaja Paula Fass, raziskave marginalnih seksualnih praks, v zadnjem času pa je raziskovanje spolne vzgoje postalo aktualno na številnih področjih (Fass, 2003). Raziskovanje zgodovine spolnosti in spolov je aktualno tudi v Sloveniji. Le nekateri avtorji pa se v svojih delih dotikajo tudi spolne vzgoje. V delu Bahk, tobak, venera je Meta Remec predstavila spolno vzgojo v dolgem 19. stoletju (Remec, 2016). O njej pa v svojih raziskavah načrtovanja družine v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni piše tudi Ivana Dobrivojevič (Dobrivojevič, 2018; 2019). Pri raziskovanju položaja žensk v Sloveniji med letoma 1945 in 1953 se je teme dotaknila Mateja Jeraj (Jeraj, 2005), deloma pa tudi Irena Rožman (Rožman, 2012). Študija, ki bi se torej primarno ukvarjala s spolno vzgojo na Slovenskem po drugi svetovni vojni, ne obstaja. Vzel bo zapolnil pričujoči prispevek, v katerem bo glavno raziskovalno vprašanje vzgoja za starševstvo na Slovenskem med letoma 1945 in 1955. V njem bodo predstavljene oblike vzgoje za starševstvo, njihovi temelji, vzpostavljeni pred drugo svetovno vojno, in njihov domet. Poudarek bo tudi na akterjih, ki so se zanjo zavzemali, in njihovi motivaciji, ki jih je vzpodbujala k vzgojnemu delu na tem področju, ter težavah, s katerimi so se srečevali. Raziskava bo metodološko temeljila na kritični analizi primarnih in sekundarnih virov. Predmet analize bodo predvsem arhivski viri različnih državnih organov in družbeno-političnih organizacij, deloma pa tudi priročniki in časopisno gradivo ter že obstoječa literatura. Pri preučevanju in analizi gradiva bo uporabljena pretežno kvalitativna metodologija, z opisno, pojasnjevalno in primerjalno metodo, v določeni meri pa bodo predstavljeni tudi statistični podatki.

PREDVOJNI TEMELJI VZGOJE ZA STARŠEVSTVO IN SPOLNO VZGOJO NA SLOVENSKEM IN SVETOVNI KONTEKST

Ker ne gre pri vseh prizadevanjih, ki so se odvijala na področju vzgoje za starševstvo in spolnost na Slo-

venskem po drugi svetovni vojni, za popolnoma nove in edinstvene oblike, je za lažje umevanje potrebna predstavitev dojemanja skrbi za otroka skozi čas na Slovenskem in v svetu. Kdaj točno je prišlo do sprememb v odnosu do otrok, si strokovnjaki niso enotni. Philippe Aries in Lloyd deMause mejnik umeščata v 17. stoletje, Hugh Cunningham pa v 18. stoletje (Aries, 1962; deMause, 1995; Cunningham, 1995). V nasprotju z njimi pa nekateri avtorji trdijo, da je imel otrok skozi različna zgodovinska obdobja enako pomembno emocionalno in ekonomsko vrednost – odnos do otrok naj bi bilo torej kontinuirano, nadčasovno čustvo, ki pa naj bi imelo različne pojavne oblike in kvalitete (Domiter Protner, 2012, 301). Ne glede na izbrano teorijo lahko tako na Slovenskem kot v svetu z vzponom nacionalizma opazujemo procese spreminjanja pogleda na telo. Predvsem otroško je postalo simbol prihodnosti nacije in s tem naložba, kar je narekovalo (predvsem po prvi svetovni vojni) povečano socialno-zdravstveno skrb za matere in otroke (Cergol Paradiž, 2012, 266; 2015).¹

Temelji za slednjo, na katerih so gradili po drugi svetovni vojni, so bili na Slovenskem postavljeni v času med obema vojnoma. Kraljevina Jugoslavija je namreč posvečala veliko skrb populacijski politiki – ustanavljanje novih zdravstvenih in socialnih ustanov ter usposabljanje strokovnega osebja za ozaveščanje mater na terenu (Dobaja, 2010, 7). Zakoni so v obdobju prve Jugoslavije predvidevali ustanavljanje posebnih higienskih inštitutov po banovinah, znotraj katerih naj bi delovali: posvetovalnica za nosečnice,² otroški dispanzer, dečja kolonija, materinski domovi in sekcije za posploševanje otroške higiene (Žnidaršič Žagar, 2009, 47). Tako je država skupaj z Društvom Dečji in materinski dom kraljice Marije leta 1923 vzpostavila Zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok. Znotraj zavoda so delovali otroški dispanzer (otroška poliklinika in posvetovalnica za matere), higienska šola materinstva,³ dečji in materinski dom, mlečna kuhinja, šola za zaščitne sestre in posvetovalnica za nosečnice (Dobaja, 2010, 11; Cergol Paradiž, 2012, 269). Za zdravje nosečnic, porodnic in otrok pa so bili na ravni nižjih upravnih območij odgovorni zdravstveni domovi,⁴ v okviru katerih naj bi delovali dispanzerji za matere in otroke (Cergol Paradiž, 2012, 269). Pomembno vlogo pri vzpostavljanju socialno-zdravstvene zaščite so

1 Ob koncu 18. stoletja je v svetu prišlo do pojava otroških in ženskih ambulant in porodnišnic (Zupanič Slavec, 2012b, 421). V sedemdesetih letih 19. stoletja pa so v Franciji nastale prve zakonske uredbe o zaščiti otrok, kasneje so ji sledile tudi druge evropske države (Zupanič Slavec, 2012b, 422). Razmere v porodništvu so na Slovenskem napredovale z reformami Marije Terezije, ki jih je vnesel zdravnik Gerhard van Swieten. Ustanovljene so bile štiri babiške šole, izšlo pa je tudi več del v slovenščini na to tematiko. K temu je močno prispeval Anton Makovic, ki je poskrbel, da so leta 1789 odprli tudi porodniški oddelek in najdenišnico v ljubljanskem meščanskem špitalu, ki je bila namenjena predvsem revnejšim ženskam. Za začetek razvoja ginekologije pa velja ustanovitev ginekološkega oddelka leta 1870 v Deželni bolnici v Ljubljani (Zupanič Slavec, 2012a, 49–51).

2 V Dravski banovini je bilo 14 posvetovalnic za matere (Žnidaršič Žagar, 2009, 47).

3 Poleg higienske šole materinstva je zavod organiziral še potujoče razstave o higieni dojenčka in majhnega otroka. Zavod je skupaj s kmetijsko-gospodinjstvi tečaji prirejal tudi tečaje za žene in odrasla dekleta o negi in higieni otrok (Dobaja, 2010, 13).

4 Leta 1934 je bilo enajst otroških dispanzerjev, vanje je na pregled otroka pripeljalo 2571 mater, 1094 pa jih je prišlo samo na posvet. Opravili so 12259 pregledov dojenčkov in 10855 majhnih otrok (Dobaja, 2010, 17).

imela tudi razna društva, npr. Jugoslovanska unija za zaščito otrok, ki je imela v Ljubljani sekcijo za Dravsko banovino (Dobaja, 2010, 22).

Poleg zagotavljanja socialno-zdravstvene oskrbe je na prelomu 19. in 20. stoletja postala pomembna tudi pravilna vzgoja za starševstvo. Sabina Žnidaršič Žagar ugotavlja, da je materinstvo dobivalo novo podobo,⁵ postalo je bolj zahtevno in kompleksno, za uspeh pa so bila potrebna različna znanja in spretnosti, ki pa jih ženske niso več mogle črpati iz naravnega instinkta, ampak se jih je bilo potrebno priučiti (Žnidaršič Žagar, 2009, 10). V materinstvo se je pričela vpletati znanost, kar je v prvi polovici 20. stoletja sprožilo nastanek množice poučnih besedil na to temo (Žnidaršič Žagar, 2009, 35).⁶ Napotke za pripravo na materinstvo pa so nudile tudi ženske revije, npr. *Slovenka*, *Ženski svet* ter socialno-zdravstvene ustanove in druge organizacije (Žnidaršič Žagar, 2009, 41).

Do podobne situacije je na prelomu stoletja prišlo tudi pri spolni vzgoji. Slednjo je svetovna medicina pričela obravnavati v 18. in 19. slovenski zdravniki pa ji velike pozornosti niso posvečali, raje so jo prepustili katoliški vzgoji (Jaunig, 2012, 471), ki je temeljila na spolnem pesimizmu.⁷ Tako je bila na prelomu 19. in 20. stoletja polna vzgoja večinoma v domeni cerkve in staršev, veljalo je namreč za nesprejemljivo, da bi o teh tematikah poučevali v šolah (Remec, 2016, 208–218). V Sloveniji je spolna vzgoja postala pomembnejša šele po prvi svetovni vojni (Jaunig, 2012, 471), ko je prišlo do žolčnih razprav o njeni vsebini in obliki (Rožman, 2012, 399). Klerikalci so zastopali idejo, da je potrebno o spolnosti povedati le najnujnejše, z izbranimi besedami in ob pravem času (individualna spolna vzgoja). Liberalci so takšnim skrivalnicam in lažem nasprotovali in so zagovarjali preventivno spolno vzgojo – tako individualno kot tisto v šoli (Rožman, 2012, 401). V skladu z njihovimi idejami se je vedno bolj uveljavljalo prepričanje, da

nevednost ne zadostuje več. Starše so zaradi nepoučenosti, in zavezanosti tradiciji vse bolj dojemali kot neprimerne vzgojitelje, porajale pa so se ideje o nujnosti vključevanja spolne vzgoje v izobraževalni proces in nastanek sistematičnih pedagoških načrtov za pouk spolne vzgoje (Remec, 2016, 208–218).

Tako v vzgoji za starševstvo kot v spolni vzgoji slovensko ozemlje ni bilo izjema, ampak je bilo vpeto v dogajanje v svetu. Sauerteig in Davidson, ugotavljata, da se je v 20. stoletju v Evropi uveljavilo prepričanje, da je potrebno mlade počuti o spolnosti ter jim predstaviti družbeno in moralno sprejemljive oblike le-te. Z vzgojnimi prizadevanji so spolnost želeli kanalizirati v zakonsko in družinsko življenje. Tako je spolna vzgoja v nekaterih državah v šolske učilnice vstopala že pred prvo svetovno vojno.⁸ Tako spolna vzgoja kot vzgoja za starševstvo sta postali aktualni predvsem ob koncu druge svetovne vojne, ko so z njo želeli doseči stabilizacijo spolnega reda in spolnih vlog (Sauerteig & Davidson, 2008, 1–8). V Angliji so tako izvajali večerne tečaje spolne higiene za starše, materinske in gospodinske tečaje, pogovore o osebni higieni, tečaje za starše in predzakonske tečaje. Pri udeležencih so želeli doseči obvladovanje spolnega nagona, varovanje pred spolnimi boleznimi (predvsem v času vojne) in reprodukcijo v zakonu (Pilcher, 2005, 153–170). Podobno je bilo tudi v Franciji, kjer je so med letoma 1913 in 1950 dečke svarili pred spolnimi boleznimi (pozitivna percepcija abstinence, predigra kot pregled partnerja), deklice pa pripravljali na materinstvo (De Luca Barrusse, 2011, 43–44). Spolna vzgoja je sicer veljala za kontroverzna in ni bila del šolskega sistema, šele v 60. letih je prišlo do bolj sproščenega odnosa, spolna vzgoja pa je postajala tudi del kurikulumov. Pri tem sta najbolj prednjačili Švedska in Zahodna Nemčija, medtem ko so npr. Anglija,⁹ Škotska, Italija, Poljska, Francija¹⁰ in Sovjetska zveza¹¹ zaostajale. Za vse je bilo značilno, da so tudi pri šolski spolni

5 Nosečnost je veljala za nekaj, kar se mora umakniti iz javnosti, z razvojem medicine pa je postala vedno bolj nadzorovana – ni bilo namreč več dovolj, da je neka ženska noseča, morala je biti zdravo noseča. Istočasno se je vzpostavila tudi zahteva po varnem porodu, kar je spodbudilo naraščanje števila žensk, ki so rodile v bolnišnici (v ljubljanski ženski bolnišnici in porodnišnici je v obdobju 1920–1936 število porodov naraslo z 813 na 2106 (Žnidaršič Žagar, 2009, 45)). Ženske so imele vedno večje zaupanje v medicino in so z organiziranimi akcijami pritiskale na državo, da je potrebno nosečnica, porodnicam, materam in otrokom omogočiti boljši dostop do zdravniških uslug (Žnidaršič Žagar, 2009, 47).

6 Prva knjiga je nastala že leta 1882, in sicer je šlo za knjigo zdravnika Š. Kočevarja z naslovom *Slovenska mati, Podučna knjiga materam, kako naj sebe in svoje otroke zdrave obvarjejo*.

7 Za moralnega je veljal tisti posameznik, ki je ob spolnosti čutil odklon in sram. Foucault je trdil, da se je viktorijanska spolnost pričela v 17. stoletju, torej v času zgodnjega kapitalizma. Podobno je trdil tudi W. Reich, ki je na podlagi Engelsa, Marxa in Morgana oblikoval tezo, da je s privatno lastnino prišlo do utesnjevanja in zatiranja spolne svobode (Rožman, 2012, 397).

8 Nemška organizacija DGBG je npr. veliko pozornost na področju spolne vzgoje namenjala izobraževanju staršev, zanje izdajala je posebne brošure in pripravljala predavanja (Remec, 2016, 218).

9 Spolna vzgoja v obliki starševskih in predzakonskih tečajev sredstvo za zagotavljanje zdravja bodočih družin in naroda, sredi 50. let pa jo je aktivneje pričelo izvajati tudi šolstvo (Iyer & Aggleton, 2015, 3–15).

10 V Franciji je bila vse do leta 1974 v domeni društev in organizacij: učiteljska in starševska društva, *Mouvement français pour le planning familial* (Gibanje za načrtovanje družine), *Mouvement pour la libération de l'avortement et de la contraception* (Gibanje za liberalizacijo splava in kontracepcije) itd. (Beattie, 2006, 115–120).

11 V slednji so program spolne vzgoje prvič preizkusili v nekaterih šolah v Moskvi leta 1980 (Williams, 1994, 81–102).

vzgoji sprva poudarjali tveganja,¹² o prijetnih učinkih spolnosti pa so morali mladi iskati informacije drugje (Sauerteig & Davidson, 2008, 1–8).

ZDRAVSTVENA SLUŽBA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Tako kot prva svetovna vojna je tudi druga svetovna vojna po Michelu Foucaultu prinesla preobrat v dožemanju zdravja. Prej uveljavljeni princip pravice do življenja se je namreč moral umakniti principu pravice do zdravja, zagotavljanje slednje vsakemu posamezniku pa je postala ena od nalog države (Foucault, 2004, 4–7). Posledično je varovanje zdravja zavzelo pomemben del političnih prizadevanj – tudi v Jugoslaviji, kjer se je uveljavil socialistični model zdravstvenega varstva (Jaunig, 2012, 473).¹³ Del slednjega je vključeval skrb za zdravje mater in otrok, ki so, kot je v članku zapisala Erna Muser, predstavljali »sedanjost in bodočnost.«¹⁴ Intenzivno vlaganje v dobrobit matere in otroka, kar Renata Salecl opredeljuje kot kult otroka, je bila torej naložba za boljšo prihodnost (Salecl, 2010, 85). Vse to je medicini, kot piše Senta Jaunig, omogočilo, da je s pomočjo materialne opore države uveljavila pravila in norme, za kar pred drugo svetovno vojno ni imela dovolj širše podpore (Jaunig, 2012, 747).

Del tega procesa je bila tudi skrb za zdravje mater in otrok – npr. težnja po institucionalizaciji in profesionalizaciji porodnih praks, vzgoja za odgovorno starševstvo, zdravstvena vzgoja itd., za kar se je program izoblikoval že v okviru partizanskega zdravstva (Vehar, 2019). Slovenija pri tem ni bila fenomen. Da bi rojstva potekala pod strokovnim nadzorom, si je po drugi svetovni vojni namreč prizadevala večina razvitih držav – tako se je npr. leta 1975 v Angliji in Walesu le še 5 % otrok rodilo na domu (Davis, 2013). Podobno je bilo tudi v državah Vzhodne Evrope, kjer je bila revolucija materinske oskrbe del sistemskega planiranja izboljšanja ekonomskega in socialnega stanja (Tew, 1990). Del tega je bila tudi Jugoslavija, ki se je za prevzgojo ženske na področju skrbi za lastno in otrokovo telo odločila tudi zaradi visoke umrljivosti dojenčkov. Leta 1939 je npr. v Združenem kraljestvu ta znašala 5,4 %, ¹⁵ v Kraljevini Jugoslaviji 13,23 %

(Jeraj, 2005, 253), na Slovenskem pa 10,9 %. Visoka je ostala tudi po drugi svetovni vojni. Leta 1946 je bila v Ljudski republiki Sloveniji (LRS) 9,5 %, ¹⁶ kar je močno presegalo umrljivost dojenčkov (3–5 %) v Združenem kraljestvu in Skandinaviji. Nekateri slovenski kraji so se temu odstotku že uspeli približati – leta 1949 je npr. najnižji odstotek umrljivosti dojenčkov na Slovenskem znašal 4,9 % (Krško). Pereče pa je bilo stanje v krajih, kjer je bila umrljivost daleč nad slovenskim povprečjem – leta 1949 je bila umrljivost dojenčkov najvišja v Ilirski Bistrici, in sicer kar 21,9 % (Bole, 1956, 122).

Zniževanje umrljivosti dojenčkov ter tudi porodnic sta zato postala ena od ciljev zdravstvene službe na Slovenskem. Izboljšanje so želeli doseči s širjenjem ginekološko-porodniške preventive, v katero je spadala tudi vzgoja za materinstvo. Glavni pobudnik širjenja preventive je bil pionir sodobnega slovenskega porodništva – dr. Pavel Lunaček (Zupan, 2000; Zupanič Slavec, 2012a). Julija 1945 je prevzel vodenje Klinike za ginekologijo in porodništvo v Ljubljani (Borisov, 1995, 223), ki pa je bila le ena od ustanov, ki si je prizadevala za zdravstveno zaščito in vzgojo mater in otrok. Poleg nje so na tem področju delovali še ginekološko-porodniški oddelki bolnišnic, porodnišnice, materinski domovi, dečji domovi in kolonije, jasli, otroške poliklinike in ambulate, posvetovalnice za ženske in otroški dispanzerji ter zdravstveni domovi in postaje.¹⁷

Na terenu so bili ženskam najdosegnejši dispanzerji, zdravstvene postaje in domovi. Slednji so na Slovenskem pričeli nastajati že v obdobju med vojnama (prvi je nastal leta 1926 v Lukovici pri Domžalah), po drugi svetovni vojni pa so se vzpostavljali na sedežih okrajev in v občinskih središčih. Znotraj krajev so se ustanovljale zdravstvene postaje, naloge obeh pa je bilo tako ambulantno kot terensko delo (Zupanič Slavec, 2017, 169–170). Podobno zadolžitev so imeli tudi dispanzerji oz. posvetovalnice, ki so nastajali znotraj zdravstvenih domov (oz. drugih zdravstvenih ustanov) ali samostojno in so pokrivali široko področje. Tako je dispanzer za ženske imel ginekološko ordinacijo; ki je skrbela za odkrivanje in zdravljenje ženskih bolezni, zdravstveno nadzorovala ženske po

12 V ZDA je bil npr. pred seksualno revolucijo cilj spolne vzgoje sposobnost zadrževanja spolnega nagona, po njej pa vzgoja za preventivo pred nezaželeno nosečnostjo (Huber & Firmin, 2014, 44–45).

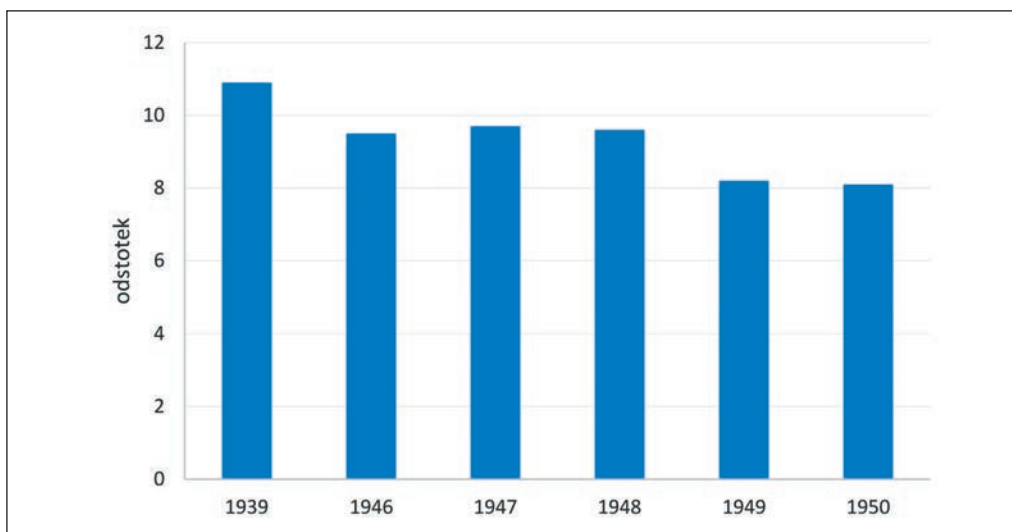
13 Temeljit je na predvojni zasnovi, ki je opisana v prejšnjem poglavju.

14 Ljudska pravica, 11. 5. 1947: K vprašanju matere in otroka, 4.

15 Odstotek je bil izračunan na podlagi števila umrlih do enega leta starosti ter števila živorojenih leta 1939 v Združenem kraljestvu, ki so dostopni na spletni strani Office for National Statistics: Vital statistics in the UK. Graf, ki prikazuje gibanje umrljivosti v Združenem kraljestvu od leta 1930 do danes, pa je dostopen na spletni strani Closer: Infant mortality rate (Closer, 2018).

16 ARS-1800, 29, 331, 235/49, Zaščita matere in otroka: umrljivost dojenčkov; ARS-1800, 41, 420, Zdravstveno stanje dojenčkov in malih otrok.

17 Uradni list FLRJ, 9. 6. 1948: Splošna navodila o organizaciji zaščite in povzdige ljudskega zdravja, 652–660. Od leta 1951 je k zdravstveni vzgoji prebivalstva prispeval tudi Centralni higienski zavod.

Graf 1: Umrljivost dojenčkov (%) v Ljudski republiki Sloveniji v obdobju 1939–1950.¹⁸

porodu ter kasneje tudi uvajala kontracepcijo¹⁹ in nudila posvetovanje o neplodnosti in zdravi spolnosti. Del dispanzerja za žene je bila tudi posvetovalnica za nosečnice, ki je morala od leta 1951 obvezno vršiti preglede nosečnic v 4. in 8. mesecu nosečnosti.²⁰ Med naloge dispanzerja pa je spadalo tudi preučevanje zdravstvenih problemov ter zdravstveno vzgojno delo. V sklopu slednjega so ženske, ki so jih obiskale, poučevali o osebni higieni, prehrani, zaposlitvi v času nosečnosti, porodu in materinstvu. Informacije o negi otroka pa so jim nudili predvsem otroški dispanzerji. Njihove naloge so bile: redni pregledi telesnega razvoja otroka, skrb za normalen duševni razvoj otroka, njegovo prehrano in zaščito pred nalezljivimi boleznimi ter individualna zdravstvena vzgoja staršev (Bole, 1956, 120, 124).

Pomemben del pri zdravstvenem varstvu mater in otrok so prispevale tudi patronažne sestre in babice, ki so nosečnice, porodnice, otročnice in matere z otroki obiskovale na njihovih domovih. Preventiva ter vzgoja

sta po drugi svetovni vojni postajali njihovi vedno bolj pomembni nalogi. Temu je bil leta 1948 prilagojen tudi predmetnik dvoletne babiške šole v Ljubljani (Kralj, 2003, 12), kot eno osrednjih nalog pa je preventivno dejavnost izpostavil tudi novi zakon o babiški službi, ki je bil sprejet leta 1954.²¹

Vzgojno delo je potekalo na različne načine. Poleg informiranja posamezne pacientke znotraj ambulate oz. na terenu so zdravniki, patronažne in medicinske sestre ter babice²² znotraj ustanove ali drugje na terenu pripravljali predavanja (leta 1952 je bilo npr. takšnih predavanj v slovenjgraškem okraju 242),²³ krajše tečaje/šole in pogovore s pomočjo nazornih sredstev (filmi, diapozitivi, flanelografi). Takšnih zdravstveno-vzgojnih dejavnosti so se ženske udeleževale zaradi notranje (lasten interes) ali zunanje motivacije (npr. članki v časopisu, nagovarjanje na zdravstvenemu izobraževanju znotraj Antifašistične fronte žensk (AFŽ) itd.).²⁴ Nekateri so se o materinstvu še dodatno informirale z obiskovanjem materinskih šol, ki pa v prvem desetle-

¹⁸ Graf je bil narejen na podlagi dveh virov: ARS-1800, 29, 331, 235/49, Zaščita matere in otroka: umrljivost dojenčkov; ARS-1800, 41, 420, Zdravstveno stanje dojenčkov in malih otrok.

¹⁹ Kontracepcija je postajala vedno pomembnejša. Zdravniško osebje se je npr. že pred ustanovitvijo Centralnega dispanzerja za žene v Ljubljani leta 1954, zavzemalo za uvedbo moderne ter zanesljive kontracepcije. Konec leta 1954 so dobili prvi paket diafragme, ki jih je izdelala Sava, v Leku pa so naročili pasto Genosan. V začetku leta 1955 so pričeli s kontracepcijsko službo, njihovo delo pa je zajelo predvsem ženske z več otroki in tiste, ki so se za kontracepcijo prijavile že pred letom ali več (ARS-1821, 4, 15, 104, Poročilo Centralnega dispanzerja za žene v Ljubljani za leto 1955).

²⁰ Uradni list LRS, 30. 1. 1951: Uredba o zdravniškem pregledu nosečih žensk, 37–38.

²¹ Z uredbo leta 1947 so babice postale državne uslužbenke (Uradni list LRS, 3. 5. 1947: Uredba o službi krajevnih babic, 102–103). Zakon o babiški službi in porodniški pomoči izven zdravstvenih zavodov iz leta 1954 pa je njihovo preventivno delo na terenu še dodatno izpostavil.

²² Pobudo in pomoč pri organizaciji so jim pogosto nudile množične organizacije, npr. AFŽ, RKS, Zveza prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) itd.

²³ ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Okrajni odbor AFŽ Slovenj Gradec.

²⁴ ARS-1821, 4, 13, 10. Zdravstveno prosvetljenje in vzgoja družine.

tju po vojni še niso bile sistematično organizirane po celotnem slovenskem ozemlju.²⁵ Še redkejša so bile lahko del preizkušanja novih metod. Ena izmed njih je bila npr. Readova metoda²⁶ nebolečega poroda.²⁷ Posebne pozornosti pa so bile ponekod deležne tudi matere otrok, ki so zboleli zaradi njihovega neznanja. Slednje so vključili v 2-dnevno prevzganje v negi otrok v materinskih ali dečjih domovih.²⁸

ŠOLSKI SISTEM

V nasprotju z zdravstveno službo splošni izobraževalni sistem na Slovenskem v prvem desetletju po vojni pripravi mladih na naloge starševstva ni posvečal posebne pozornosti.²⁹ Nekoliko spolne, zdravstvene in družinske vzgoje so bili lahko učenci deležni pri pouku posameznih predmetov.³⁰ Eden izmed takšnih predmetov je bila npr. moralna vzgoja, ki so ga poskusno v osnovne šole uvedli v šolskem letu 1952/53.³¹ V učni načrt predmeta sta bili vključeni tudi družinska in spolna vzgoja.³² Predvsem slednja pa je učiteljem zaradi pomanjkanja učil povzročala preglavice.³³ V nasprotju z učenci splošnih šol so bili več vsebin povezanih z družino in spolnostjo po besedah Mirana Lužnika deležni njihovi starši v okviru šol za starše³⁴ in drugih predavanj.³⁵

Več vzgoje za zakon in družino je bilo na šolah, ki so šolale zdravstveni in vzgojni kader, ter na kmetijsko-gospodinskih šolah, ki so bile namenjene predvsem šolanju podeželske mladine po osnovni šoli in so

zajele velik krog slušateljev. Na Slovenskem se je potreba po gospodinskem poduku, kot ugotavlja Sabina Žnidaršič Žagar, pokazala že v 19. stoletju, na začetku 20. stoletja pa so pričele nastajati specializirane gospodinske šole, ki so bile namenjene tako kmečkemu, delavskemu in meščanskemu prebivalstvu (Žnidaršič Žagar, 2004). Aktualne so bile tudi po drugi svetovni vojni, saj so jih leta 1945 obnovili,³⁶ vendar le za kratek čas. Leta 1947 so jih, kot je zapisala Mateja Jeraj, v duhu marksistično-leninistične teorije, da bodo gospodinska dela prevzeli gospodinski stroji in servisi, ukinili (Jeraj, 2005, 250). Takšno šolstvo so označili za nesodobno ter mu očitali vzgojo za neveste.³⁷ Ukinitve je povzročila praznina in pojavil se je problem šolanja podeželske mladine po zaključku osnovne šole. Situacijo so poskušali zapolnjevati tečaji AFŽ, Ljudske prosvete, Osvobodilne fronte (OF) ter Rdečega križa (RK). Dekleta, ki so se teh tečajev udeležila, so se seznanila tudi z materinstvom. Program za gospodinske tečaje iz leta 1948 je namreč vključeval pouk higijene, znotraj katere se je poučevalo higieno žene in nega otroka, ter vzgojeslovje.³⁸ Podobno vsebino je imel tudi predmetnik 4-mesečnega kmetijsko-gospodinskega tečaja, ki je zdravstvu in higieni namenil 48 ur. V sklopu osebne higijene je bila v programu predvidena tudi osnovna spolna higiena. Pri higieni žene pa so bila poglavja sledeča: nosečnost, splav in porod.³⁹

Zaradi težnje po sistematičnosti in nadzoru so leta 1950 ponovno pričeli obnavljati kmetijsko-gospodinske šole.⁴⁰ Večinoma so delovale v zgradbah osnovnih šol,

25 Centralni dispanzer za žene v Ljubljani je npr. želel organizirati stalno materinsko šolo na Viču, a jim to do leta 1955 ni uspelo. Šola se je sicer izvajala, vendar ne tako, kot so si želeli. Program za šole je že nastal, v prvem poglavju Osebna higiena žene pa so ženske podučili tudi o ženskih spolovilih, menstruaciji, higieni (splošni, v času menstruacije, nosečnosti), prepoznavanju nosečnosti, pripravi in poteku poroda, splavu ter meni. ARS-1821, 4, 15, 104, Poročilo Centralnega dispanzerja za žene v Ljubljani za leto 1955; SI AS 1821, 4, 15, 58, Program materinske šole; SI AS 1821, 4, 15, 55, Higiena žene in zdravje matere.

26 Grantly Dick Read (1890–1959) je bil britanski porodničar ter zagovornik naravnega poroda (sam ga je definiral kot porod brez posegov, ki bi motili njegov potek, odsvetoval je tudi uporabo zdravil in instrumentov ter hospitalizacijo) ter odpravljanja strahu pred porodom (strah naj bi namreč povzročal napetost v telesu in posledično bolečino). Svoja stališča je ubesedil v knjigah *Natural Childbirth* (1933), *Revelation of childbirth* (1942), *Childbirth Without Fear* (1944) in *Natural Childbirth: A Documentary Record of the Birth* (1957). Zaradi radikalnih stališč o materinstvu, ženski emancipaciji in veri so mu pogosto očitali antifeminizem (več v Thomas, 1997; Cosslett, 1994; McKenzie-Mohr & Lafrance, 2014).

27 V Centralnem dispanzerju za ženske v Ljubljani so jo sprva predstavili 22 medicinskim sestram, nato sta jo dve leti preizkušala dva zdravnika individualno, leta 1955 pa so vzpostavili eno stalno šolo (ARS-1821, 4, 15, 104, Poročilo Centralnega dispanzerja za žene v Ljubljani za leto 1955).

28 ARS-1821, 4, 13, 10, Zdravstveno prosvetljenje in vzgoja družine.

29 ARS-1821, 4, 15, 74, Zdravstvena zaščita matere in otroka.

30 ARS-1821, 4, 13, 10, Zdravstveno prosvetljenje in vzgoja družine.

31 ARS-249, 42, 2707, Svet za prosveto in kulturo LRS o etični vzgoji Svetu za znanost in kulturo vlade FLRJ, 8. 7. 1952.

32 ARS-249, 43, Učni načrt za moralno vzgojo.

33 ARS-249, 95, 2747, Poročilo o pouku družbenomoralne vzgoje v OLO Slovenj Gradec, 8. 11. 1954.

34 Posebnih šol za starše v tem obdobju še ni bilo. So pa razne organizacije (ZPMS, Ljudska univerza, pedagoška društva) prirejale pedagoške tečaje za starše (ARS-1589, III, 35, 969, Seja komisije za množične organizacije, 13. 3. 1952).

35 ARS-537, 1487, 2302, Informacija o spolni vzgoji.

36 Tako je leta 1946 delovalo deset enoletnih gospodinskih šol ter več tečajev. V Mariboru je delovala triletna gospodinska šola, ki je izobraževala kader za kolektivna gospodinjstva, na podeželju pa so delovale kmetijske oz. nadaljevalne gospodinske šole (ARS-1821, 3, I. šolstvo (gospodinsko prosvetljevanje)).

37 ARS-1821, 3, I. šolstvo (gospodinsko prosvetljevanje).

38 ARS-1800, 20, 293, 18/48, Program za gospodinski tečaj.

39 ARS-1800, 43, 425, Predmetnik za 4-mesečne Kmetijsko-gospodinske tečaje.

40 ARS-1821, 3, I. šolstvo (gospodinsko prosvetljevanje).

zajemale pa so predvsem kmečko mladino (za delavke so org. večerne tečaje). Šole so obsegale 2 letnika, ki sta se izvajala v zimskih mesecih.⁴¹ Za vse učence je učni načrt predvideval 12 ur osebne higiene (osnove spolne higiene), samo za dekleta pa je predmetnik vseboval še 50 ur gospodinjstva ter nege otroka (nega noseče žene, porod, telesni ustroj in razvoj dojenčka, nega, prehrana).⁴²

PRISPEVEK MNOŽIČNIH ORGANIZACIJ

K vzgoji za starševstvo so pomemben delež prispevale tudi t. i. množične organizacije, ki so npr. organizirale različna predavanja ter dogodke povezane s temo ter sodelovale z zdravstveniki, šolniki in politiki pri reševanju vprašanja vzgoje (bodočih) staršev. Najvidnejšo vlogo v prvem desetletju po drugi svetovni vojni sta imela predvsem AFŽ⁴³ ter Rdeči križ Slovenije (RKS). Slednji je npr. pripravljala tudi zdravstveno-vzgojne tečaje ter priložnostna predavanja, npr. ob Tednih matere in otroka. Poseben poudarek je dajal tudi zdravstveni vzgoji mladine v okviru podmladka (npr. tečaji za nego dojenčka, prva pomoč).⁴⁴ Njegov največji projekt pa so bili tečaji ženske vaške mladine, ki jih je leta 1952 pričel izvajati v okviru predvojaške vzgoje. Ta je leta 1948 določena z Uredbo o predvojaški vzgoji, ki je v 5. členu predvidevala tudi možnost usposabljanja državljanek za strokovne in tehnične službe.⁴⁵ Leta 1952 je zvezno ministrstvo za obrambo izvenarmadno vzgojo ženske kmečke mladine določilo za obvezno. Zanj je pooblastilo Centralni odbor Jugoslovanskega Rdečega križa, ki je formiral komisijo, ki je vključevala tudi predstavnike Jugoslovanske ljudske armade (JLA), Protivariantske zaščite (PAZ) in zdravstvene stroke. Komisija je sklenila, da bodo glavne teme tečajev RK za zdravstveno prosvetljenje kmečke ženske mladine⁴⁶ osebna, hišna in mentalna higiena, nega bolnika, otroška prehrana, prva pomoč in druge zdravstvene teme – tudi priprava na materinstvo.⁴⁷ Ugotavljali so namreč, da »iz naših šol še vedno prihajajo dekleta, ki doraščajo v zrele žene, ne da bi imela kakršno koli znanje predvsem iz nege dojenčka.«⁴⁸

Tečaji so bili za dekleta stara 17 in 18 let obvezni. Namenjeni so bili predvsem dekletom na podeželju, so pa ponekod tečaje obiskovala tudi dekleta, ki so bila zaposlena v industriji.⁴⁹ Tečaji so obsegali dva letnika, pouk pa se je odvijal večinoma od novembra do marca. Po navodilih Glavnega odbora RKS vsem okrajnim in mestnim odborom RKS naj bi potekal pouk v prvem letu 3 ure in v drugem 2 uri tedensko. Glavni odbor je za termin predavanj predlagal nedeljske dopoldneve. Tečaji naj bi se organizirali v okolju osnovnih šol, predavatelji, ki so na uro prejeli 100 din honorarja, naj bi bili zdravstveni delavci, v primeru, da jih ni bilo, pa so jih lahko nadomestili prosvetni delavci.⁵⁰

V letih 1952 in 1953 je tečaje obiskovalo 228.414 jugoslovanskih deklet,⁵¹ do konca zime 1955/56 pa je tečaj v LRS zajel skoraj 30.000 deklet.⁵² Le-tista, ki so obiskovala tečaj v prvih letih, so se izognila izpitom. Nato so morale vse udeleženske za pridobitev potrdila o zaključenem tečaju opraviti izpit. Uvedbo preverjanja znanja so zaradi želje po izboljšanju discipline in učnih rezultatov predlagali že leta 1953.⁵³ Sprva so načrtovali le preverjanje znanja po končanem drugem letniku, nato pa so se odločili za preverjanje znanja na koncu obeh letnikov. Pri izpitih pogosto niso upoštevali, da so dekleta tečaje obiskovale zaradi praktičnega znanja, in so njihovo znanje ocenjevali prestrogo: »Dekleta so se pripravljala na te izpite celo ponoči, kakor pred kakšno veliko maturo.«⁵⁴ Z izpitom se delo deklet na področju zdravstva ni zaključilo, od njih se je pričakovalo, da bodo postale aktivistke RKS ter da bodo širile zdravstveno vzgojo v domačem okolju.⁵⁵

Vsebina tečajev

Vsebina tečajev se je spreminjala. Na začetku so se dekleta v okviru tečajev podučila o higieni, epidemio-logiji, prvi pomoči ter negi in prehrani zdravega otroka in dojenčka.⁵⁶ Nato so program nekoliko spremenili. Večji poudarek je bil na anatomiji in fiziologiji ženskih spolovil (menstruacija, zanositev, nosečnost, porod, doba otročnice, splav, neplodnost) (Reja, 1955), skrbi za zdravje otroka pred spočetjem, skrbi za matere

41 ARS-1821, 3, Oblike izobraževanja v gospodinski stroki.

42 ARS-1800, 48, 445, Učni načrt za kmetijske in gospodarske šole.

43 Več o njeni vlogi pri izobraževanju v Jeraj, 2012, 473.

44 ARS-1821, 4, 13, 10, Zdravstveno prosvetljenje in vzgoja družine. Več o delovanju organizacije Rdečega križa na Slovenskem v Kerec, 2019.

45 Uradni list FLRJ, 2. 6. 1945: Uredba o predvojaški vzgoji, 596–597.

46 ARS-1800, 39, 401, Izvenarmadna vzgoja kmečke ženske mladine, 11. 8. 1952.

47 ARS-1800, 7, 24, Predkongresno poročilo Zveze društev za zaščito otrok v Jugoslaviji.

48 ARS-1821, 3, Pošolsko izobraževanje, Zdravstvena prosveta kmečke žene.

49 ARS-616, 1, Okraj Ljubljana okolica 1950–1955, Zapisnik posvetovanja predavateljev tečajev vaške kmečke mladine, 31. januar 1953.

50 ARS-1800, 39, 401, Izvenarmadna vzgoja kmečke ženske mladine, 11. 8. 1952.

51 ARS-1800, 7, 24, Predkongresno poročilo Zveze društev za zaščito otrok v Jugoslaviji.

52 ARS-1821, 4, 11, Današnje naloge RK in njegovi kadri.

53 ARS-616, 1, Okraj Ljubljana okolica 1950–1955, Zapisnik posvetovanja predavateljev tečajev vaške kmečke mladine, 31. 1. 1953.

54 ARS-1821, 3, Pošolsko izobraževanje, O zdravstveno prosvetnih tečajih Rdečega križa.

55 ARS-616, 2, 1, Potrdilo ob opravljenem tečaju.

56 ARS-1800, 39, 401, Izvenarmadna vzgoja kmečke ženske mladine, 11. 8. 1952.

in otroke v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ), negi in prehrani zdravega otroka, prvi pomoči bolnemu otroku in negi malega bolnika. Obravnavali pa so se še prehrano, dietetiko in mentalno higieno.⁵⁷ Tečaj je poleg teoretičnega dela vseboval tudi praktični del. Pri negi dojenčkov so npr. predvidevali tudi naslednje praktične vaje: prerez popkovine, kopanje novorojenčka, nega popkovine, kopanje in oblačenje dojenčka, skrb za dojenčkovo ležišče ter ureditev otroške sobe ali otroškega kotička v sobi staršev.⁵⁸

Ob koncu obravnavanega obdobja so v program tečajev vključili tudi vzgojo za zakon, saj je slednja postajala vedno pomembnejša. Leta 1954 je program že vseboval 5 teoretičnih ur vzgoje za zakon in družino.⁵⁹ Pomembna je ostala tudi leta 1957, ko so na podlagi evalvacije tečajev program prilagodili. Drugo leto tečaja je bilo tako po novem programu namenjeno zakonu in družini (zakon in družinsko življenje, nosečnost, porod, nega in prehrana dojenčka, skrb za predšolskega in šolskega otroka).⁶⁰ Ob koncu obdobja pa so se pričeli posluževati tudi različnih učil. Tako so uporabljali diafilme na temo menstruacije, zanositve in poroda.⁶¹ Kljub prodoru teh novosti pa so v obravnavanem obdobju kot glavna učila prevladovali tiskani mediji. Podporo so nudili tako tečajem RKS kot prej opisanim oblikam vzgoje. Prebivalci so lahko nasvete o starševstvu našli v revijah (npr. Naša žena, Kmečka žena, Priroda, človek in zdravje, Otrok in družina) in časopisju.⁶² Pomemben delež pri širjenju informacij o zakonskem življenju, spolnosti in starševstvu pa so prinašale tudi brošure in knjige,⁶³ ki so se znašle na seznamih obvezne in priporočene literature.

USPEŠNOST OPISANIH METOD

Ob pregledovanju metod, ki so jih uporabljali za prosvetljenje žensk, se nam porodi vprašanje, v kolikšni meri so bili takšni načini in vsebine uspešni. Arhivsko gradivo

nam prikazuje ambivalentnost situacije. Statistični podatki nam npr. kažejo, da se je strokovna porodna pomoč zvišala. Tako je leta 1952 kar 85 % porodnic v LRS rodilo s pomočjo zdravstvenega osebja, kar je močno presevalo jugoslovansko povprečje.⁶⁴ Leta 1952 je namreč le 33,71 %⁶⁵ porodnic v Jugoslaviji rodilo pod nadzorom strokovno usposobljenega osebja.⁶⁶

Znotraj strokovne pomoči se je občutno dvignil tudi odstotek porodnic, ki so rodile v zdravstvenih ustanovah. Leta 1955 je bilo v LRS npr. strokovne pomoči deležnih že 98,27 % porodnic – od tega jih je kar 60 % rodilo v zdravstvenih ustanovah. Posledično se je zmanjšala tudi umrljivost porodnic ob porodu – leta 1949 je na 100 porodov znašala 0,15, leta 1954 pa 0,04. Zniževala se je tudi umrljivost dojenčkov, leta 1954 je npr. znašala 5,52 %. Kljub padcu pa je ostajal problem, ker se je umrljivost zmanjšala predvsem na račun strmega padca števila umrlih dojenčkov starejših od 1 meseca. Umrljivost dojenčkov v prvem mesecu življenja pa je bila še vedno visoka (Bole, 1956, 119–123).

Da je vzgoja za zdravo in odgovorno materinstvo ostajala problem, je opozorila tudi analiza stanja, ki jo je pripravila AFŽ leta 1953.⁶⁷ V njej se je izkazalo, da so ženske zaradi nezadostne informiranosti, slabih higienskih razmer, nedostopnosti zdravstvenih storitev, revščine, obremenjenosti ter vraževerja in navezanosti na tradicijo v času nosečnosti, poroda ali po njem z neprimernimi dejanji še vedno škodovali sebi in otroku. Tako je v Ambrusu le malo žensk v času menstruacije uporabljalo podloge ter se izdatneje umivalo.⁶⁸ Podobno je bilo tudi v Gorjušah, kjer so se še držale starega načela, da se v času menstruacije ne smejo umivati.⁶⁹ Poleg neprimerne skrbi za lastno telo v času menstruacije so sekretarke opazale tudi neprimerno ravnanje v času nosečnosti. V nekaterih krajih se npr. tudi v času visoke nosečnosti niso mogle izogniti napornemu delu: »Nekatere proti koncu nosečnosti še bolj delajo, da s tem pred taščo nekako nadomestijo čas, ko bodo ob

57 ARS-1821, 3, Pošolsko izobraževanje, O zdravstveno prosvetnih tečajih Rdečega križa.

58 ARS-616, 2, 5, Navodila za praktične vaje na tečajih Jugoslovanskega Rdečega križa za zdravstveno vzgojo vaše mladine.

59 ARS-616, 2, 5, Zdravstvenoprosvetni tečaji, 5. 11. 1954.

60 ARS-250, 49, 1066, Plan in program za kurseve seoske ženske omladine.

61 ARS-616, 4, Plan dela komisije za zdravstveno vzgojo za leto 1960.

62 ARS-1821, 4, 15, 74, Zdravstvena zaščita matere in otroka.

63 Programi opisanih vzgojnih oblik so npr. predlagali sledeče knjige Pertl, 1950; Avčin, 1948; Jerina, 1946.

64 V letu 1944 je v porodnišnicah in bolnišnicah LRS rodilo manj kot 10 % vseh porodnic, v letu 1953 pa je 54 % (ARS-1821, 1, 37, Poročilo o problematiki zaščite matere in novorojenčka v LRS).

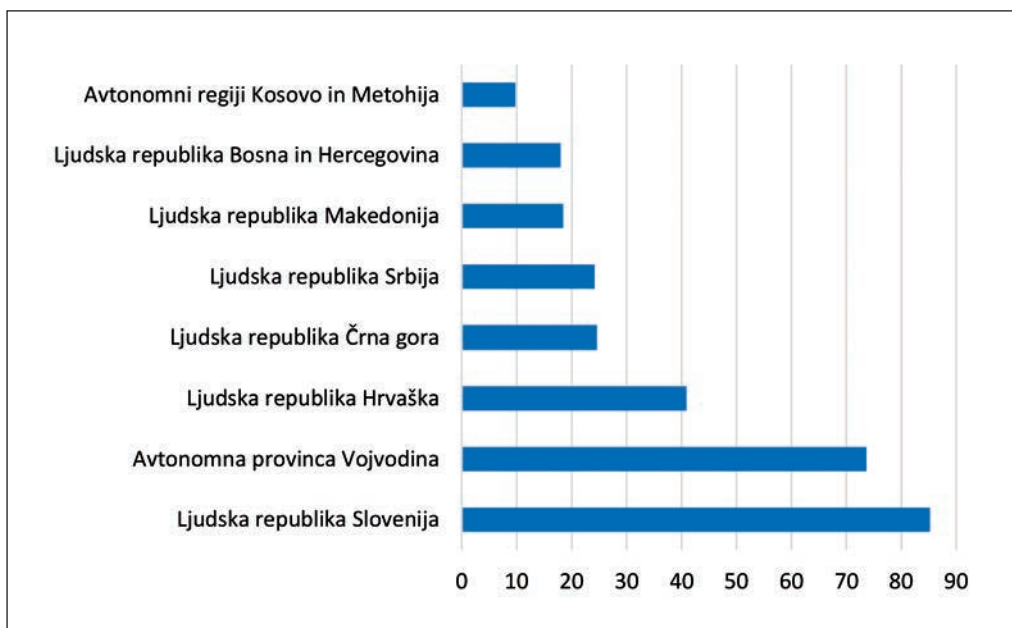
65 Od tega jih je 59 % rodilo v zdravstvenih zavodih, 41 % pa s pomočjo babic.

66 ARS-1821, 1, 2, Protection and education of children in Yugoslavia.

67 Vpogled v razmere nam podaja raziskava, ki jo je v pripravi na septembrski kongres AFŽ Jugoslavije leta 1953 izvedel Glavni odbor AFŽ Slovenije. Odgovore na ankete vprašalnice o položaju žensk v družini in družbi so ponekod pripravili na krajnih posvetovanjih, za manjše kraje pa so jih po obisku terena pripravile občinske sekretarke. Glavni odbor je do konca avgusta 1953 prejel preko 40 odgovorov (ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Pismo Okrajnega odbora AFŽ Krško Glavnemu odboru AFŽ LRS, 27. 7. 1953; ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Pismo Okrajnega odbora Kočevje Glavnemu odboru AFŽ Slovenije, 25. 7. 1953). Vpogled v intimo ponuja tudi anketa o gospodinjstvih, ki jo je Glavni odbor AFŽ Slovenije izvedel leta 1952 (ARS-1800, 41, 418).

68 ARS-1800, 41, 418, Anketna vprašanja za Ambrus v Suhi Krajini.

69 ARS-1800, 41, 418, Anketna vprašanja in odgovori za vas Gorjuše.

Graf 2: Odstotek porodov, ki so potekali s pomočjo zdravstvenih delavcev po posameznih jugoslovanskih republikah in avtonomnih pokrajinah leta 1952.⁷⁰

porodu ležale.«⁷¹ Poročila vsebujejo tudi opise porodnih navad, ki so bile še vedno prežete s sledovi preteklosti:⁷² »Verujejo še vedno v bajke, da žena, ki je porodnica mora biti v temi, da ji živci ne prenesejo svetlobnih žarkov, isto tako mora otrok spati v temi z zaprtimi okni, da ne pride zrak ali veter, da se pri tem otrok ne bi prehladil.«⁷³ Podoben problem je bil izpostavljen tudi na seji Komisije za množične organizacije pri CK KPS: »čeprav se Slovenci ponašamo s svojo stopnjo kulturnega nivoja napram ostalim narodom naše države, imamo na vasi še nebroj primerov vraževerja in mazaštva, /n.pr. porodnicam dajejo priti kuhano kravje blato, da bo lažje rodila; vržejo preko nje umazane plenice itd./ zlasti ob porodih.«⁷⁴

Zakaj je bilo temu tako, kljub temu da je na terenu nastalo kar nekaj ustanov namenjenih zaščiti mater in otrok⁷⁵ in so potekala številna predavanja in tečaji, nam ponovno odgovarja statistika. Leta 1956 so npr. posvetovalnice za nosečnice dosegle le slabo tretjino nosečnic, v delo otroških dispanzerjev/posvetovalnic pa je bil zajet vsak 3. otrok. Slednje je bilo, po besedah

Cite Bole, posledica tega, da se je zdravstvena služba marsikod šele vzpostavljala, pri tem pa se je spopadala s posledicami vojne, zaostalostjo, množičnim vključevanjem žensk v delovni proces ter pomanjkanjem strokovnega kadra. Slednji je bil pogosto preobremenjen, primanjkovalo pa mu je tudi pedagoških kompetenc. Tako so bila ponekod predavanja preveč teoretična in slušatelji pridobljenega znanja niso znali prenesti v prakso. Verjetno največji problem pa je bil, kot je ugotavljala Cita Bole, podcenjevanje preventivne službe tako med zdravstvenim osebjem kot med prebivalstvom (Bole, 1956, 117–121).

Podobne težave so imeli tudi izvajalci tečajev RKS. V nekaterih delih Slovenije se tečaji niso izvajali, ker odbori niso bili aktivni oz. občinski ljudski odbori RK potencialnih izvajalcev tečajev (zdravniki, učitelji, babice, medicinske sestre) sploh niso pozvali k izvedbi tečaja.⁷⁶ Ponekod je primanjkovalo ustrezno usposobljenih predavateljev, drugod učil (anatomskih slik, priročnikov), v nekaterih krajih pa je izobraževanje potekalo na neustrezen način. Zgodilo se je, da se nekateri predavatelji

⁷⁰ Graf je nastal na podlagi poročila ARS-1821, 1, 2, Protection and education of children in Yugoslavia.

⁷¹ ARS-1800, 41, 418, Anketna o stanju v vasi Ižakovci, 15. oktober 1952.

⁷² Več o navadah pri porodih in skrbi za otroka v 19. stoletju na Slovenskem v Puhar, 2004.

⁷³ ARS-1800, 41, 418, Hribovske vasi.

⁷⁴ ARS-1589, 35, 966, Zapisnik seje komisije za množične organizacije pri CK KPS, 13. 6. 1952.

⁷⁵ Leta 1956 je bilo ustanov za zaščito matere in nerojenega otroka 58, iz poročil pa ni jasno, ali je šlo za dispanzerje za žene ali zgolj za posvetovalnice za nosečnice. V njih je leta 1954 delalo 17 specialistov, 43 splošnih zdravnikov, 49 medicinskih sester in 58 babic (Bole, 1956, 127). Istega leta je delovalo tudi 20 otroških dispanzerjev ter 280 posvetovalnic (Bole, 1956, 120–121).

⁷⁶ ARS- 616, 1, Okraj Ljubljana okolica 1950–1955, Zapisnik posvetovanja predavateljev tečajev vaške kmečke mladine, 31. 1. 1953.

niso prilagodili stopnji izobraženosti poslušalk.⁷⁷ Tako so npr. nepismenim poslušalkam⁷⁸ snov kar narekovali, kar je seveda zmanjševalo zanimivost tečaja. Prihajalo je tudi do združevanja tečaja s tečaji drugih organizacij, kar je pogosto privedlo ravno do zanemarjanja snovi s področja zdravstva.⁷⁹ Težavo so predstavljali tudi izostanki tečajnic, nekatere tečajeve niso obiskovale, ker so bile zaposlene oz. jim vsebina še ni bila blizu: »Dekleta še nimajo zavesti, da je važno, da so zdrava, [...] zato je treba poiskati motive, ki jih privlačijo npr. da bodo lepa, da bodo ugajala fantom in podobno.«⁸⁰ Drugim pa so obiskovanje tečajev prepovedali starši zaradi različnih razlogov. Na udaru je bila predvsem spolna vzgoja, tako je npr. poročevalec iz lga poročal, da starši dekletom ne pustijo brati knjige o spolnih boleznih, ki je bila sicer na uradnem seznamu literature.⁸¹

Če so za nekatere informacije prišle prehitro, ko o družini še niso razmišljali, pa so nekatere dosegle prepozno. Sekretarka iz Polenšaka je namreč poročala: »Med dečki, ki še hodijo k predvojaški vzgoji, so že očetje, in med deklicami, ki pri tečaju RK s smehljajem na obrazu poslušajo o negi novorojenčka, so noseče. Izmed 22 sta letos kar 2! V njunih primerih je sedaj tako, da prva ne ve točno, komu naj obesi očetovstvo, pri drugi pa tisti vojni obveznik odločno taji vsako zvezo z njo.«⁸²

FOKUSIRANJE NA ŽENSKO TER ZANEMARJANJE SPOLNE VZGOJE

Zgoraj navedene težave niso bile edine, ki so pestile vzgojo za starševstvo v prvem desetletju po drugi svetovni vojni. Pri predstavljenih programih opazimo še dve večji pomanjkljivosti. Prva je bila, da so se vsebinsko osredotočali predvsem na vzgojo za materinstvo (nosečnost, porod, nega otroka) in s tem zajeli zgolj ženske, čeprav bi bilo nujno, kot so opozarjali že

nekateri posamezniki, da bi se o teh temah podučili tudi moški.⁸³ Ugotovitev ne preseneča. Materinstvo je bilo namreč pogostejši predmet javnega diskurza, o njegovem pomenu so opozarjale že članice Komisije za delo med ženami pri Centralnem komiteju Komunistične partije Slovenije (CK KPS) leta 1946,⁸⁴ dve leti kasneje pa je materinstvo in vzgojo otrok za eno osrednjih nalog vsake ženske določil tudi Josip Broz - Tito (Jeraj, 2005, 131). Koncept dobre državljanke je tako, po besedah Nine Vodopivec, združeval tako delavko kot mater (Vodopivec, 2001, 71). Poleg tega pa je bila ženska tudi nosilka – prva vzgojiteljica – koncepta socialistične vzgoje, ki ga je v svojem govoru leta 1948 predstavil Tito (Jeraj, 2005, 132–133). Poleg tega so se starševski vlogi ženske težko izognile. Splav je bil namreč razen v izjemnih primerih prepovedan,⁸⁵ kontracepcija pa je še leta 1953 po mnenju Kongresa ginekologov Jugoslavije veljala za depopulacijsko početje.⁸⁶

Druga pomanjkljivost je bila prav tako vsebinske narave – in sicer pomanjkanje vzgoje za (odgovorno) spolnost. K temu je botrovalo dejstvo, da je družba še vedno dojemala spolnost v okviru tradicionalnih in konservativnih principov, ki naj bi jih sicer po besedah Wilhelma Reicha⁸⁷ socializem presejal (Reich, 1984, 81–85). Da so ideje teoretikov o spolnosti⁸⁸ počasi stopale v prakso, nam razkriva že vsebina priročnika Mati in dete, ki ga je leta 1946 izdal AFŽ. V slednjem so sicer poudarjali, da je zadovoljevanje spolnega nagona pravica spolno zrele osebe, vendar so istočasno kot prvi in glavni namen spolnih odnosov izpostavili spočetje. V skladu s tem so bila tudi kontracepcijska sredstva, ki so bila označena za nezanesljiva in nenaravna, odsvetovana (Jerina, 1946, 13–14).

Določeno mero konservativizma je mogoče zaslediti tudi v diskurzu o spolnosti mladih, predvsem tisti, ki ni imela cilja v spočetju. Mladim so tako npr. pripisovali

77 ARS-1821, 3, Pošolsko izobraževanje, O zdravstveno prosvetnih tečajih Rdečega križa.

78 ARS-616, 1, Okraj Ljubljana okolica 1950–1955, Zapisnik posvetovanja predavateljev tečajev vaške kmečke mladine, 31. januar 1953.

79 ARS-1821, 3, Pošolsko izobraževanje, O zdravstveno prosvetnih tečajih Rdečega križa.

80 ARS-616, 4, 4, Zapisnik posveta zdravstveno prosvetne komisije OLO Kranj, 9. 10. 1958.

81 ARS-616, 1, 1, Okraj Ljubljana okolica 1950–1955, Zapisnik posvetovanja predavateljev tečajev vaške kmečke mladine, 31. januar 1953.

82 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Polenšak, 17. 8. t 1953.

83 ARS-616, 4, 4, Zapisnik posveta zdravstveno prosvetne komisije OLO Kranj, 9. 10. 1958.

84 ARS-1859, III, 35, 1049, Seja komisije za delo med ženami, 5. 9. 1946; ARS-1859, III, 35, 1026, II. seja ženske komisije, 1945.

85 Po drugi svetovni vojni je prva javna razprava o legalizaciji splava vzniknila ob pripravi določil novega kazenskega zakonika v letu 1949/50. Ideja o pravici vsake ženske do splava je bila sicer zatrta, je pa bilo sprejeto stališče, da olajšava položaja ženske, ki se znajde v takšni situaciji, ne predstavlja depopulacijske politike. Po načelih novega kazenskega zakonika so bili namreč kazensko preganjani izvajalci splava, ženske pa ne. Novoustanovljene zdravniške komisije, pa so lahko splav odobrile iz medicinskih, pravnih in zdravstveno-socialnih indikacij. S tem debate o upravičenosti žensk do regulacije porodov niso bile zaključene. Že leta 1953 je namreč Kongres ginekologov Jugoslavije zahteval kazenski pregon ženske, ki opravi splav, kontracepcijo pa označil kot depopulacijski ukrep (ARS-537, 1487, 2302, Pregled nad razvojem prevencije splava v LRS.) Več o zakonskih spremembah glede prekinitve nosečnosti v Rožman, 2009 in 2011.

86 ARS-537, 1487, 2302, Pregled nad razvojem prevencije splava v LRS.

87 Wilhelm Reich, marksistični psihoanalitik ter seksolog, je v obdobju med obema vojnoma v svojih delih spodbujal aktivno spolnost, kontracepcijo ter zagovarjal splav. Ukvarjal se je tudi s posledicami zavrtega spolnega nagona. Zaradi nekonvencionalnosti in kontroverznosti so bila njegova dela cenzurirana, javnost pa se je zanje pričela ponovno zanimati v 60. in 70. letih 20. stoletja (Reich, 1985, 321).

88 Socialistična Jugoslavija in s tem tudi Slovenija sta se pri urejanju odnosov med spoloma naslanjali na marksistično teorijo, predvsem dela Karla Marxa, Friedricha Engelsa in Augusta Bebla, ki pa so slonela na nekaterih idejah utopičnega socializma (Jeraj, 2005, 39).

spolno izživiljanje,⁸⁹ razuzdanost,⁹⁰ neresne ljubezenske odnose,⁹¹ in spolno pokvarjenost.⁹² Takšne oznake so pretirane, bolj korektno bi bilo v tem obdobju govoriti o nepodučenosti oz. neprimerni podučeni mladih o spolnosti, kar nam kažejo že poročila sekretark AFŽ iz leta 1953. V Rimskih Toplicah je npr. sproščen odnos do spolnosti pri odraslih, ki izkazovanja čustev pred mladimi niso skrivali, povzročil, »da otroci kajkmalu dozorijo in imamo primere, da še v otroški dobi skušajo spolno se združevati.«⁹³ Obratno je bilo v Borovnici, kjer naj bi po poročilu sekretarke AFŽ tabuiranost spolnosti oteževala spolno vzgojo. Veljalo je namreč za sramotno, da bi se mati s hčerjo oz. oče s sinom pogovorila o vprašanju spolnosti. Posledično so nalogo spolne vzgoje starši v Borovnici na roditeljskih sestankih prelagali na šole.⁹⁴ Takšen odnos do spolne vzgoje, nevednost ter nedostopnost oz. nezanesljivost kontracepcije so botrovali velikemu številu nezaželenih nosečnosti in ilegalnih splavov,⁹⁵ saj mladi (in tudi drugi) pogosto niso bili pripravljeni prevzeti posledic spolnih odnosov: »Nova družina se ustvarja na majavih temeljih. Mladostniki, ki jih težijo prezgodnje očetovske skrbi, ki jim dom ni položil gospodarskega temelja, ki jih veže kadrovske rok, res niso v stanju vzdrževati nastajajoče družine.«⁹⁶

ZAKLJUČEK

V raziskavi se je pokazalo, da je tako kot drugod po Evropi ter ZDA in Sovjetski zvezi tudi v Sloveniji v letih po drugi svetovni vojni koncept spolne vzgoje obsegal predvsem vzgojo za zakon in družino. Oblike so bile različne, šlo je za skupinske in individualne ter formalne in neformalne oblike, ki so večinoma vse zajemale podobne tematike: osnove zakonskega in družinskega življenja, higiena ženskega telesa, nosečnosti in porod, nega dojenčka itd. Izkazalo se je, da so se z vzgojo za starševstvo večinoma ukvarjale družbeno politične organizacije in zdravstvena služba, v manjši meri pa tudi šolstvo. Njihov domet je bil različen – največjo akcijo je s tečaji za žensko vaško mladino sprožil Rdeči križ Slovenije – vsi pa so se srečevali s podobnimi težavami, npr. pomanjka-

njem oz. neusposobljenostjo kadra, podcenjevanjem preventive, pomanjkanjem učil, nenaklonjenostjo delodajalcev, staršev in tudi oseb, ki so jim bile te oblike namenjene. Kljub težavam so dosegli nekaj pozitivnih učinkov – mortaliteta in morbiditeta otrok in porodnic sta se zmanjšala – še vedno pa je vzgoja za starševstvo predstavljala velik izziv. Kot največji pomanjkljivosti sta se izkazala osredotočenost vzgoje samo na ženske – bolj kot vzgoja za starševstvo je bila namreč vzgoja za materinstvo – ter pomanjkanje informacij o spolnosti. To je pripeljalo do vedno glasnejših vprašanj povezanih s spolnostjo, ki so v drugi polovici 50. let postajala vedno bolj aktualna in so presegala v prvem desetletju zastavljeno vzgojo za materinstvo. Prvo med njimi je bilo vprašanje preoblikovanja koncepta vzgoje za materinstvo v koncept vzgoje za starševstvo, ki naj bi vključeval tudi moške.⁹⁷ Prvi začetek t. i. vzgoje fantov za očetovstvo je bila predvojaška vzgoja. Vanjo so leta 1956 po sporazumu med Glavnim odborom RKS in Komisijo za predvojaško vzgojo dodali tudi vzgojo fantov za zakon in družino.⁹⁸ Starševstvo je s tem lahko postajalo, kot je zapisal Reinhard Sieder, veliko bolj reflektirano, psihologizirano in odgovorno (Sieder, 1998, 279). Istega leta je bil narejen pomemben korak tudi na področju spolne vzgoje, ki predstavlja drugo vprašanje. Postala je namreč eden od smotrov splošnega izobraževanja. Zavod za napredek šolstva je zato skupaj z Zvezo prijateljev mladine Slovenije izdal priročnik za spolno vzgojo v osnovni šoli.⁹⁹ Poleg spolne vzgoje in vzgoje za starševstvo pa je postajalo vedno bolj pereče tudi vprašanje regulacije rojstev. Zaradi visokega števila splavov in nezaželenih nosečnosti je kongres ginekologov Jugoslavije leta 1955 spremenil svoje mnenje in kontracepcijo proglasili kot edino profilaktično metodo.¹⁰⁰ Posledično so v Sloveniji osnovali tudi prve posvetovalnice za kontracepcijo, vodstvo ljubljanske klinike za ginekologijo in porodništvo pa je dalo pobudo za izdelovanje kontracepcijskih sredstev za ženske.¹⁰¹ S tem je nastopil začetek novega obdobja, v katerem so bili dani pogoji za korenito spremembo dojemanja spolnosti.

89 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Občinski odbor Škofja vas, 4. 8. 1953.

90 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Zabukovje, 10. 8. 1953.

91 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Občinski odbor Bohinjska Bistrica.

92 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Predgrad, 12. 8. 1953.

93 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Občinski odbor AFŽ Rimske Toplice, 7. 8. 1953.

94 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Občina Borovnica, 7. 8. 1953.

95 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Občinski odbor Bohinjska Bistrica.

96 ARS-1800, 48, 444, Odgovori na vprašanja ankete, Polenšak, 17. 8. 1953.

97 ARS-1821, 4, 13, 10. Zdravstveno prosvetljenje in vzgoja družine.

98 ARS-616, 3, 5, Okrožnica št. 15.

99 ARS-537, 1487, 2302, Informacija o spolni vzgoji.

100 ARS-537, 1487, 2302, Pregled nad razvojem prevencije splava v LRS.

101 ARS-537, 439, Gibanje za načrtovanje družine in spolna vzgoja v Sloveniji v minulih 15 letih in akcijski program za obdobje 1970–1975.

PARENTHOOD EDUCATION IN SLOVENIA IN THE PERIOD 1945–1955

Maja VEHR

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: maja.vehar@ff.uni-lj.si

SUMMARY

By analysing various archival material, the article discusses parenthood education in Slovenia from the end of World War II to the mid-1950s. It was mostly intended for women – as preparation for motherhood – and was part of the socialist concept of mother and child healthcare. In the post-war times with a high infant mortality rate, this healthcare concept focused greatly on prevention. Consequently, the health education of women took place at different medical and educational institutions; organisations also contributed significantly, especially the Slovenian Red Cross and the Women's Antifascist Front of Slovenia. Women were prepared for motherhood through various lectures, seminars and courses organised by healthcare and educational professionals. The most prominent courses were those held by the Red Cross for young rural women. The media also provided guidance – mostly in books, daily newspapers and magazines. A smaller proportion of these efforts also focused on sex education. As in the case of the inclusion of men in parenthood education and the regulation of childbirth, sex education likewise became important at the end of the period in question, when the conditions became favourable for a radical change in how sexuality was viewed.

Keywords: health education, sex education, motherhood, Slovenia, Yugoslavia, Slovenian Red Cross, Women's Antifascist Front of Slovenia

VIRI IN LITERATURA

- ARS-249** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Svet za kulturo in prosveto Ljudske republike Slovenije (fond 249).
- ARS-250** – ARS, Svet za šolstvo Ljudske republike Slovenije (fond 250).
- ARS-537** – ARS, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva (fond 537).
- ARS-616** – ARS, Rdeči križ Slovenije (fond 616).
- ARS-1589** – ARS, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (fond 1589).
- ARS-1800** – ARS, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije (fond 1800).
- ARS-1821** – ARS, Zveza ženskih društev Slovenije (fond 1821).
- Ljudska pravica.** Lendava, Miško Kranjec, 1934–1959.
- Uradni list FLRJ.** Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije. Beograd, Službeni list FLRJ, 1945–1962.
- Uradni list LRS.** Uradni list Ljudske republike Slovenije. Ljubljana, Službeni list, 1944–1963.
- Arries, P. (1962):** *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life.* New York, Random house.
- Avčin, M. (1948):** *Naš najmlajši.* Ljubljana, Ministrstvo za ljudsko zdravstvo LRS.
- Beattie, N. (2006):** *Sex-Education in France: a Case-study in Curriculum Change.* *Comparative Education* 12, 2, 115–128.
- Bole, C. (1956):** *Za nadaljnjo poglobitev zdravstvene-ga varstva matere in otroka.* *Medicinska sestra na terenu*, III, 3, 116–128.
- Borisov, P. (1995):** *Ginekologija na Slovenskem od začetkov do leta 1980.* Ljubljana, SAZU.
- Cergol Paradiž, A. (2012):** »V otihi deci je zaloga za našo močno in silno državo« - skrb za zaščito otrok v prvi Jugoslaviji. V: Škoro Babič, A., Jeraj M., Košir M. & B. Balkovec (ur.): *Zgodovina otroštva.* Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Ljubljana, 266–277.
- Cergol Paradiž, A. (2015):** *Militarizacija materinstva – ženski naravni poklic in velika vojna.* *Prispevki za novejšo zgodovino*, 55, 2, 71–89.
- Chunningham, H. (1995):** *Children and Childhood in Western Society since 1500.* London, New York, Longman.
- Closer (2018):** *Infant Mortality Rate.* <https://www.closer.ac.uk/data/infant-mortality/> (zadnji pristop: 20. 8. 2019).
- Cosslett, T. (1994):** *Women Writing Childbirth. Modern Discourses of Motherhood.* Manchester in New York, Manchester University Press.
- Davis, A. (2013):** *Choice, Policy and Practice in Maternity Care since 1948.* <http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/choice-policy-and-practice-in-maternity-care-since-1948> (zadnji pristop: 20. 8. 2019).
- De Luca Barrusse, V. (2011):** *The Concerns Underlying Sex Education for Young People in France During the First Half of the 20th Century: Morality, Demography and Public Health.* *Hygiea Internationalis*, 10, 1, 33–52.
- deMause, L. (1995):** *The history of childhood.* Northvale, N.J.
- Dobaja, D. (2010):** *Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih 1919–1939 na območju Dravske banovine.* *Prispevki za novejšo zgodovino*, L, 3, 7–26.
- Dobričević, I. (2018):** *Za željeno roditeljstvo. Državna politika Jugoslavije u oblasti planiranja porodice 1945–1974.* *Istorija* 20. veka, 36, 1, 119–132.
- Dobričević, I. (2019):** *Trajnost i promena : abortusna kultura, liberalizacija propisa i pokušaji seksualne edukacije stanovništva Jugoslavije (1918–1991).* *Prispevki za novejšo zgodovino*, 59, 3, 113–131.
- Domiter Protner, K. (2012):** *Razvoj raziskovanja in družbenega odnosa do nasilja nad otroki v družinskem okolju.* V: Škoro Babič, A., Jeraj M., Košir M. & B. Balkovec (ur.): *Zgodovina otroštva.* Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Ljubljana, 299–310.
- Fass, P. (2003):** *Cultural History/Social History: some Reflections on a Continuing Dialogue.* *Journal of Social History*, 37, 1, 39–46.
- Foucault, M. (2010):** *Zgodovina seksualnosti.* Ljubljana, ŠKUC.
- Foucault, M. (2004):** *The Crisis of Medicine or the Crisis of Antimedicine?* *Foucault Studies*, 1, 1, 5–6.
- Huber, V. J. & M. W. Firmin (2014):** *A History of Sex Education in the United States Since 1900.* *International Journal of Educational Reform*, 23, 1, 25–51.
- Iyyer, P. & P. Aggleton (2015):** *Seventy Years of Sex Education in Health Education Journal: a Critical Review.* *Health Education Journal*, 74, 1, 3–15.
- Jaunig, S. (2012):** *Delajmo za našo deco! Pogled na zdravstveno vzgojo otroka od 19. do srede 20. stoletja.* V: Škoro Babič, A., Jeraj M., Košir M. & B. Balkovec (ur.): *Zgodovina otroštva.* Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Ljubljana, 463–476.
- Jeraj, M. (2005):** *Slovenke na prehodu v socializem. Vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945–1953.* Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.
- Jerina, P. (1946):** *Mati in dete.* Ljubljana, Naša žena.
- Kerec, D. (2019):** *Človek, naša prva skrb. Rdeči križ na Slovenskem od začetkov do danes.* Ljubljana, Rdeči križ Slovenije.
- Kralj, B. (2003):** *Zgodovinski oris babištva na Slovenskem.* V: Kralj, B. & S. Navinšek (ur.): *Babištvo skozi čas. Zbornik ob 250-letnici babiške šole.* Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo, 9–18.
- McKenzie-Mohr, S. & M. N. LaFrance (2014):** *Women Voicing Resistance. Discursive and narrative explorations.* London in New York, Routledge.

Office for National Statistics (2018): Vital statistics in the UK: births, deaths and marriages - 2018 update. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/vitalstatisticspopulationandhealthreferencetables> (zadnji pristop: 20. 8. 2019).

Pertl, E. (1950): Spolne bolezni – nepotrebno zlo. Ljubljana, Ministrstvo za ljudsko zdravstvo.

Pilcher, J. (2005): School Sex Education: Policy and Practice in England 1870 to 2000. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 5, 2, 153–170.

Puhar, A. (2004): Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana, Studia humanitatis.

Reich, W. (1984): Sexpol. Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS.

Reich, W. (1985): Spolna revolucija: prilog karakternoj samoupravi čovjeka. Zagreb, Naprijed.

Reja, D. (1955): Priročnik za pouk na tečajih Jugoslovanskega Rdečega križa za zdravstveno vzgojo vaške ženske mladine. Ljubljana, Glavni odbor Rdečega križa Slovenije.

Remec, M. (2016): Bakh, tobak in Venera: grehi in skušnjave v dolgem 19. stoletju. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Rožman, I. (2012): Prolog v problematiko spolne vzgoje na Slovenskem v 20. stoletju. V: Škoro Babič, A., Jeraj M., Košir M. & B. Balkovec (ur.): Zgodovina otroštva. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Ljubljana, 397–408.

Rožman, S. (2009): Geneza pravice do umetne prekinitve nosečnosti v nekdanji Jugoslaviji. *Ars&humanitatis*, 3, 1-2, 301–325.

Rožman, S. (2011): Reprodukativne pravice žensk in širjenje polja avtonomije na primeru Slovenije. Doktor-ska disertacija. Filozofska fakulteta UL.

Salecl, R. (2010): Disciplina kot pogoj svobode. Ljubljana, Krtina.

Sauerteig, L. D. H. & R. Davidson (2008): Shaping the Sexual Knowledge of the Young: Introduction. V: Sauerteig, L. D. H. & R. Davidson (ur.): *Shaping Sexual Knowledge A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe*. London & New York, Routledge, 1–8.

Sieder, R. (1998): Socialna zgodovina družine. Ljubljana, Studia humanitatis, ZRC.

Tew, M. (1990): Safer Childbirth? A Critical History of Maternity Care. Chapman & Hall.

Thomas, M. (ur.) (1997): Post-war Mothers – Child-birth Letters to Grantly Dick-Read, 1946–1956. Rochester, University of Rochester Press.

Vehar, M. (2019): Odnos partizanskega zdravstva do spolnega in reproduktivnega zdravja na Slovenskem. *Retrospektive*, 2, 1, 8–35.

Vodopivec, N. (2001): Sem delavka, mati in gospodinja, *Etnolog*, 11, 1, 69–90.

Williams, C. (1994): Sex Education and the AIDS Epidemic in the Former Soviet Union. *Sociology of Health & Illness*, 16, 1, 81–102.

Zupan, J. (ur.) (2000): Dr. Pavel Lunaček: ob stoletnici rojstva. Ljubljana, Karantanija; Šentrupert, Osnovna šola dr. Pavla Lunačka.

Zupanič Slavec, Z. (2012a): Razvoj porodništva in porodnišnic v osrednji Sloveniji skozi čas. *ISIS*, XXI, 11, 45–54.

Zupanič Slavec, Z. (2012b): Pomen medicine za otroštvo v svetu in na Slovenskem. V: Škoro Babič, A., Jeraj M., Košir M. & B. Balkovec (ur.): Zgodovina otroštva. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Ljubljana, 420–437.

Zupanič Slavec, Z. (2017): Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem. *Medicina skozi čas, javno zdravstvo, farmacija*. Ljubljana, Slovenska matica.

Žnidaršič Žagar, S. (2004): Gospodinjstvo – ker so tudi zanj ženske (kot) ustvarjene. *Šolsko polje*, XV, 3-4, 99–125.